

A NŐ.*

A »de mortuis . . .« szabályt talán még jogosabban lehetne így változtatni: »de mulieribus nil nisi bene.« Sőt meglehet, lesz olyan, a ki a szabályból csak ennyit szeretne megtartani: »de mulieribus nil!« s indokolná tilalmát azzal, hogy lovagias ember nem beszél nyilvánosan a nőkről, hogy erről a tárgyról már úgy is eleget irtak, hogy a nő különben is talány, melyet még eddig megfejteni senkinek sem sikerült. Szerintem a lovagiatlanság nem abban van, hogy a nőkről beszélünk, hanem lehet abban, hogy mit és miképp beszélünk. S ha irtak, s megengedem sokan és sokat irtak már a nőkről, a tárgy kimerítve nincs s egyet meg fognak nekem engedni, hogy ez sohasem lehet u n a l m a s tárgy; a talány meg már fogalmánál fogva olyan, mely még inkább vonzza, érdeklí az embert s kedvet kelt a kísérlethez nyitját megtalálni. Nem tagadom azonban, hogy ha valamiről, erről nehéz elfogulatlanul nyilatkozni. De a kinél, mint nálam meg van a határozott szándék, higgadtan s meggondoltan mondani ítéletet, annak nincs oka előre visszariadni az eshető tévedéstől. Egyéniségét végre is egy író sem tagadhatja meg egészen; de mentül közérdekűbb a tárgy, melyről nézetét elmondja, annál inkább megkívánhatjuk tőle, legalább a komoly törekvést a tárgyilagosságra.

* Főbb források: Schopenhauer: Parerga und Paralipomene. (1851).

Köstlin: »Aesthetiká«-jának az »emberi szép«-ről szóló része.

J. Michelet: L'Amour. Paris 1859.

» La femme. Paris 1868.

Ed. Reich: Studien über die Frauen. Jena 1875.

Fr. v. Baerenbach: Das Problem einer Naturgeschichte des Weibes.

A nőknek az életben is az a szerencsétlensége, hogy ritkán hallanak őszinte szót. Egy hamis illemszabály nővel szemben hizelgést parancsol, kiméletet a nő gyarlóságai iránt, elnézését hibáinak, elismerését, magasztalását minden kis előnyös tulajdonainak s a hiúság kisértésének ellenállni nem tudó nő, nem veszi észre, milyen sértő rá nézve az üres széptevés. Sajnos, hogy e kényeztető bánásmód alapja igen sokszor a nő ítélőtehetségében való bizalmatlanság; a férfi úgy nézi, mint gyermeket, kinek szeretetreméltó rövidlátóságán inkább mulatni, mint boszankodni kell, kitől nem érdemes a szeszélyeskedést, a zsarnokoskodást komolyan venni. S jó, ha csak kedves gyemeknek tekinti, kivel örömet időz, kinek sajtáságos észjárásában valami naiv, vonzó, üde kecsket talál; de hányszor nézi a nőben, kinek külsőleg hódol, játékainak eszközét, kinek rendeltetése a férfit szórakoztatni, s komoly élet pihenő óráiban mulatság tárgyaul szolgálni. De van a férfiaknak más osztálya is, a szerelmes természetek, az ábrándos kedélyek s bizonyos években majd minden férfi ilyen, kik vakon bálványozzák a nőt, kik előtt a választottban minden tökély egyesülve van s ez a rajongás tart rendszeren addig, míg elérhetlen az ideal, vagy néha az elérés után is egy kis ideig. Akkor aztán, a ki többet nem keresett, mint a rózsapiros vagy halvány arcot, a ragyogó szemeket s bájos termetet a lélek nemessége helyett, azt a megszokás közönyössé fogja tenni, s a kiábrándulás hamar bekövetkezik. Der Wahn ist kurz, die Reue ist lang. A nőkről írók is kevés kivétellel e két osztály egyikébe tartoznak: vagy egy kifejletlen, tökéletlen teremtest látnak a nőben, a megtettesült gyengeséget, vagy egy földi angyalt, egy tisztább eszményi lényt, ki a mennycsászágot hozta le közénk s érzéki lényvé és állattá csak szeretetből lett.

Az igazság itt is közbül van, s ez igazságot keresnünk kell. Maguknak a nőknek érdekében helyesebb felfogást kell a nőkről a társaságban s a nőknél magokról tamasztani. S a nőnek olyanná kell válni — ez a szomorú sorsa — amilyennek a közvélemény tartja. Ezt a közvéleményt kell tehát a nők minden igaz barátjának miasmáitól tisztítani. A nőkérdés, ki tagadhatná, a családok, a népek életébe legmélyebben bevágó társadalmi kérdés, melylyel az emancipatio hősei nem, mint kellene, azon szempontból foglalkoznak, mi a nő, mi képességei, miféle alapsaját-

ságai vannak s ehhez képest mi lehet belőle, hanem hogy ők minek képzelik s mivé szeretnék tenni, ha a világot, a dolgok rendjét úgy egy kegyes óhajtásra meg lehetne változtatni. S a nő igazságos megítélése nehézséggel jár ugyan ma is, de hasonlíthatlanul több anyaggal rendelkezünk ma erre nézve, mint csak a jelen század elején. A népek, sőt világrészek közti érintkezés mind sűrűbbé lett, a forgalom eszközei lehetővé tették a legtávolibb népekről is néhány nap, sőt pár óra alatt értesülést szerezni; a sajtó, a könyvek, nyilvánosságra hoznak mindent s megismertetnek a bárhol történetekkel, az idegen népek életmódjával, erkölceivel. Sőt fel vannak kutatva a még ma is gyermekkorukat élő népek, félállati állapotukban sajátságos ellentétet képezve a művelt népekkel. S a sárkunyhóban, a puszták pásztorainál, az eke mellett, a gyárak gőzében, a paloták boudoirjaiban, a rongyban és gyémántokban, az utca sarában s a robogó hintóban mindenütt ott van a nő ezerféle alakban és mégis mindig ugyanaz: az örök nő. De az egész ó-kor és középkor nem mutatta a nőt annyiféle helyzetben, mint jelen századunk. A lázas sietség, melylyel az ember ma él, az érdekek szenvedélyes harca, a létért és pénzért, a kenyérért és az élvezetekért való szüntelen küzdelem bevonta a nőt is, s a munka és foglalkozás ezerféle elágazásának majd mindenikében ott találjuk a nőt. De mint a társadalom testének finomabb szövetét, őt éri s támadja meg legelőbb a romlottság ragálya is. A nő tehát ma már nem mondhatja, hogy el van zárva előle a tér, melyen tehetségeit kifejthetné s az uralkodó férfival versenyezhetne. A nőkről író pedig abban a helyzetben van, hogy nem kell neki a teoriák terén maradni s arról elmélkedni, hogy ilyen meg ilyen physicummal s psychicummal mi lehet a nő, de rámutathat a statistikára s hivatalos s nemhivatalos relatiókra: mivé tudott a nő lenni. Az empiria azonban még nem volna elégséges a nő képességének vagy képtelenségének megítélésére; az alapokat mélyebben kell keresnünk s erre a tudomány kezünkre dolgozik. A nő először is ember, természeti lény, sajátságos testi és lelki erőkkal s azok már eléggé ismert fejlődési törvényeivel, s mint ilyen az anthropologia tárgya. A nő második sorban társadalmi lény, alkotó, habár inkább szenvedőleges része a történelmi emberiségnek tükör-képe az egyes korok, népek, sőt osztályok erkölcsi műveltségének.

Legjobb lesz tehát nekünk is három szempontból tekinteni a nőt: mi a természettől, micsoda testi és lelki sajátságai vannak; mivé lett az emberi társaságban, mi szerepe van a családban, az államban, az emberiségben, s ezek alapján mivé kell lennie.

I.

Midőn a férfi és nő teste közt összehasonlítást teszünk, nem gondolhatunk a kivételekre. Így vannak nők, a kik magasságban igen sok férfit felülmulnak, de abból nem következik, hogy általában magasabbak ne legyenek a férfiak. Quetelet mérései szerint átlagos magassága (közép) a férfiaknak 1.09, a nőknek 1.58 meter, s így a különbség körülbelül 15 cm. Így a férfitest általában nagyobb a nőénél s kerületi s átméreti viszonyaikra is nagyon különböznek; más viszonyban van például a nő feje a törzshöz, a test magasságához, mint a férfié, éppen így a mellkas és a medence. A derék a férfinál a test hosszához arányosítva hosszabb, míg az alsó végtagok rövidebbek. Általában minden tagja felülmulja a férfinak a nőét, kivévén a medencét.

A nő feje viszonylag magasabb, mint a férfié, de koponyája absolute és relative kisebb. Egyes részeit tekintve: a hátsó fej vagy nyakszirt hátranyomulásával a nőfej hosszabb, míg a férfié szélesebb; a homlokcsont nagyobb a férfinál, nőnél meg a falcsonatok magasabbak. De a test nagyságát tekintve, maga a fej kedvezőbb viszonyban van a nőnél, mint a férfinál. Különbség van az arc és koponya viszonyában is, férfinál az arc nagyobb. A női fejtető kerekdedebb s hátrafelé szélesül, a férfié hosszukás, tojásdad. A gerincoszlopot tekintve, férfiaknál a mozdíthatlan (kereszt- hát- és fejszigolyák), nőknél a mozdítható (nyak-, ágyék- és farkcsik-csigolyák) részek hosszabbak. Innen a nőknek viszonylag hosszabb nyaka. A koponyaüreg absolute nagyobb a férfinál, sőt a nyakszirt és homlokcsont viszonylag is nagyobb. Huschke az európai férfiak koponyaüregét középszámítással 1446 köbcmeterre teszi, míg a nőkéét valami 18 százalékkal kevesebbre. De a testi térfogathoz viszonyítva a nő itt is előnyben van, úgy viszonylik t. i. mint 118:100. Az agysúly a férfiaknál előnyben van. Brocca szerint a fér-

fiak agya úgy áll a nőéhez, mint 111 a 100-hoz. E tekintetben azonban nagy különbség van a művelt és műveletlen népek két nemű agya s az egyes népek férfi és nő agysúlya közt. A cigányoknál például 1245—1224 gramm, míg a németeknél 1499—1160, a hollandusoknál 1404—1189, az angoloknál 1425—1212, a franciáknál 1338:1206, az olaszoknál 1367—1206. Legsúlyosabb tehát a német agya, azután a hollandusé és angolé, míg a franciáét nemcsak az olasz, de a lapplandié is (1350—1210) is felülmulja, még inkább a svédé (1392—1253) s az irlandié 1406—1261). Külömben az életkorok szerint is változik a viszony a két nem agysúlya közt, 30—40 év közt legnagyobb a férfi agya a nőéhez hasonlítva, míg később megint közelednek egymáshoz. Jellemző még az agyrészek közti viszony is: az agy törzs (nyult agy, négyes telep, láttelep) a férfinál, az agytakaró (kis agy, nagy agy) viszonylag a nőnél nagyobb, hanem aztán aférfinál a homlokkaraly, a nőnél a nyakszirti karaly túluralkodó.

A női nyak nem lévén az az előrejövő paizsporca kerekded s általában karcsúbbnak látszik, noha a hatodik évtől kezdve nagyobb átmérőjű (elülről hátrafelé). A tizedik életévtől kezdve a férfinyak magassága növekedik s kerülete is mindnagyobb lesz. Ha a mellkast egy csonka kúphoz hasonlítjuk, a nőé egy alapján, a férfié egy csonka végén álló kúpnak felel meg. Ennek ugy vízszintes mint függélyes átmérője nagyobb a férfinál. Nőnél a bordák vékonyabbak, laposabbak, rövidebbek s a gerincoszlopból előbb hátrafelé mennek, majd gyorsan előre fordulnak, hátsó részükben tehát jobban meg vannak hajolva. Ennek következménye a gerincoszlop beljebb esése a mellkasba a nőnél s a tövisnyulványoknak, mint valami völgybe huzódása. A szegycsont rövidebb, mint a férfiaknál s alsó vége a hetedik hátesigolyának felel meg, míg a férfié a tizenegyediknek. Abban is van különbség, hogy a nőknél kisebb rekeszizom, feljebb esik s mellső csúcsával a hatodik borda porcához tapad, míg férfinál a hetedikhez. A gerincoszlop behajlása a nőnél a nyaknál s ágyéknál feltűnő. A medencére nézve fordított viszony van: ez a nőnél nagyobb, a 190-dik hónapban absolute felülmulja a férfimedence kerületét. Férfinál a váll és medence szélessége rendszeren egyenlő, nőnél amaz keskenyebb. A keresztcsont a nőnél rövidebb és szélesebb.

A végtagok a nőnél rendszeren csontosak, puhák, mozgékonyak, a férfinál erősek, kemények, nehézkesek, csontosak, izmosak. A felső és alsó kar a férfinál nagyobb; a kéz kivált művelt népek nőinél feltűnőleg kicsiny valamint a lábak is. A mellkas ez aránytalan nagysága férfinál s szűk volta a nőnél okvetlen befolyásolja a szivütést és tüdőműködést, s így különbözni kell a vérkeringésnek s lélekzésnek is a két nemnél. Születéskor alig különböznek; a 15 és 20 év közt a férfi vérütése 69, a nőé 78, 20—25 év közt alig változik e viszony, 25 és 30 közt a a férfié 71-re emelkedik, a nőé 72-re száll s így egymáshoz közelednek; 30—50 év közt a férfié ismét leszáll 79-re, a nőé emelkedik 74-re. A lélekzés nem éppen ily viszonyban halad; 15 és 20 közt a férfi lélekzése 20, a nőé 19, 20—30 év közt a férfié leszáll 16-ra a nőé 17-re; 30—50 év közt (az izmok nem fejthetvén már ki oly erőt), a férfié 18-ra, a nőé 19-re száll. E számokból kitűnik, hogy a vérütés a férfinál általában kevesebb, a lélekzés a 20-ik évig több, azután az is kevesebb lesz. A nő e gyorsabb vérkeringésével összefüggésben áll kedélyállapotainak (indulatok, hajlamok) gyorsabb változása.

A különbség, mely a férfi és női testnek főleg törzsi felső és alsó része között van, a hivatásnak felel meg, emitt t. i. az anyai hivatásnak. Ezzel összefügg a test lágy részeinek viszonya: a férfi izmosabb, míg a bőr alatti zsírszövet rendszeren kevésbé van kifejlődve; az állatéleti működés a férfinál, a növényi (tengéleti) a nőnél van túlsúlyban. Idegrendszerük is azt mutatja, hogy a nőnél az érző centralis szerv, (hátsó agy) a férfinál az akaró (mellső agy) az uralkodó, amott tehát a bevezető, emitt az elvezető idegek. Ez a physiologiai dispositio nőnél a szenvedőlegességre, férfinál a cselekvősségre utal.

Ez a természettől már elhatározott rendeltetés ad sajátlagosságot a férfi és nő külsejének, különösen arcának (physiognomicum) s teszi más jelleművé a férfiui s női szépséget (aestheticum). Így megszoktuk nőnél a sima, kerekded s inkább kis homlokot, míg az erős hullámváza alsó felén vagy oldalt kétfelől kidomborodó homlok nőietlen. A nagy homloku nő túlértelmességet árul el a kedély rovására. Így bár a nőnek is kell szenvednie s a gond nála is barázdákat hagyhat a homlokon, a redők megfosztják a nyájasság, szelidség, vidámság azon kifejezé-

sétől, mely a sima homlokról visszatükröződik. Még a haj sem közönyös, miután csakugyan (a Malpighi réteg festő anyaga miatt) összefügg a bőr- és szemszínnel. Gazdag és fényes haj egészségre s ezzel együtt járó elégedettségre enged következtetni; barna bőr s haj vagy éppen fekete színű, szenvedélyességgel, szőke engedékenységgel s szelidséggel látszik párosulni, azért inkább nőies, valamint a lágyszőke haj, míg a kemény a durvaság látszatával férfienél inkább türethető.

Az arc kifejezésénél nem kevésbé közreműködik az orr, száj, mint a szem; de nem közönyös a szemöldök, az orca és az áll. Legtöbbször fejezhet ki mégis a szem, mely az agy tevékenységével a szellemi működéssel fényesebb lesz és az életerő teljességében (így a fiatal korban) ragyogó, míg betegség, kicsapongó élet által fényét veszti. A szenvedélyességet nem zárja ki a kék szem, de az akkor is inkább mély s nem rohamos folyású mint a feketé-é. A sűrű nyugodt értelmességet fejez ki. A szemöldök erősségéből s bozontoságából (főleg ha össze is vannak nőve) hajlandók vagyunk érzéki szenvedélyekre, míg a finoman elnyuló vagy gyengén ivergetett szemöldöktől lelki nemességre következtetni. Az erősen görbült orr, mely vállalkozási hajlamot s a lapos, vagy nyomott orr, mely érzékiességet árul el, a nő arcának nem éppen előnyös kifejezést ad. — Az ajkak azon gazdag izomzatnál fogva, mely a szájnyílást körülveszi (ajkemelelő-, szájlehuzó, ajklehuzó, mosolygó stb.) minden kis indulatra most erőszakos (sírásnál, fájdalomnál) majd szabadon engedett (nevetésnél, örömnél) mozgásba jönnek s így a belső állapotoknak legkevésbé engedelmessé elárulói s az ismétlődő érzelmek maradandó nyomokat hagynak (így a guny az ajkszegletektől aláfelé hajló vonalakat). De magáról a száj formájáról is következtetnek bizonyos jellemsajátságra: így a vastag ajkából, (talán mert a négerre emlékeztet) állatiságra, a vékony összenyomott ajkából (az indulat elfojtásának actusa) alattomoságra, a széles szájból (több fér bele s az állatokét juttatja eszünkbe) a torkosságra. Az orca piros színe egészségnek, fiatalságnak, vidámságnak jele (nem csoda, ha mesterségesen is igyekeznek pótolni). Az állalakjából való következtetés bizonyos jellemsajátságra, a már Aristotelestől észrevett állatokhoz való hasonlóságon alapszik.

Igy a széles lapos alsó állkapocs kegyetlenségre mutat, a kis áll gyermekességre, az előrenyomuló hegyes áll álnokságra.

Az emberi testnek, a nemi különbségtől eltekintve is megvan a l a k i szépsége. Felegyenesült függélyes állása egyesíti magában a növény (fa) és állat előnyeit. Meg van a gazdag tagoltság, a részek önállósága s a harmonicus egység. Szemben tekintve az ember egy tökéletes symmetrikus alakot (páros felosztás) mutat: jobb felében minden a balfelére utal a legkisebb hajlásig és domborulásig. E kettősséget a fej egysége zárja be. Az alak harmoniáját teljessé teszi a fokozatos átmenetel, mely van törzsről a végtagokra, amennyiben a tömegesség arányában fogy. S mily életteljesség van e különféleségben s e contrastokban! Sehol egyformaság, sehol igen nagy és igen kicsiny! igen nehéz és igen könnyű; a legváltozatosabb vastagságot, karcuságot, nehézséget és könnyüséget mutatják a fej és nyak, a homlok és kisebb arcrészek, kar és kéz, kéz és ujjak, comb és lábikra, láb és lábujjak. Ugyanez az eset a csontos és porcos részek keménysége, az izmok feszültsége és ereje, a husos részek gyöngédsége és puhasága közt. Teljessé teszi az az emberi alak szépségét a csodálatos arány (törvénye matematikai: »a kisebb rész úgy viszonylik a nagyobbhoz, mint az az egészhez«) mely nem csak a test magasságát, de minden egyes részét szabályozza. Így az övtájtól felfelé a kisebb arányos (1000 részből 381-96) lefelé a nagyobb (618); ismét a felsőtest nagyobb arányos része az övtől vállig terjedő s kisebb az attól fejtetőig eső, míg az alsó test arányos nagyobb része a térdtől az övig, kisebb a talpig. Így lehetne az arányt kimutatni a fejtetőtől az orraljig s vállig, vagy a válltól az orrtővig s onnan a fejtetőig eső részek közt, a felső végtag könyöktől vállig s kézujjig terjedő része közt s kéznél az előkéz és hátsókéz s ujjaknál a percek közt. (Lásd A. Zeising: Neue Lehre von den Proportionen des menschlichen Körpers. Leipzig 1854. 174—212 l.)

Ez alaki szépség lényeges módosulást szenved a két nemnél. A férfinál inkább a felső, a nőnél az alsó test van kifejlődve, következőleg férfinál az egység, nőnél a kettősség elve érvényesül; a férfitestnél azért inkább az arány, a nőnél inkább a symmetria uralkodik. Nevezetesen a női aránylag már kis felső test kisebb része a fej a derékhoz képest is kicsiny. A férfi test a vállak-

nál, a női a csipőknél érvén el legnagyobb szélességét, amannak körvonala ovalis, emezé ellipsis alakú. Ez ellipticus alakú vagy az ehhez közel álló köralak ismétlődik a női test körvonalaiban. Így a nő áll, orcák, mell gömbölyűbbek mint a férfínál a kiszélesülések és behajlások közt nagyobb különbség mutatkozik, mi a test felületének hullámzatos kinézést kölcsönöz. Ellenben a kisebb körökben váltakozó férfi test körvonala inkább tört és szegletes jellemű. Férfínál az egységes, nőnél a kettős testrészek vannak kifejlődve; amott például a derék, az arcon az orr, emitt a duzzatag alsó végtagok. Az alsó lábszárak vonaliránya a férfínál összemelő, a nőnél szétmenő. A végtagok egységes részei, a kezek és lábak a férfínál nagyobbak, erősebbek, ellenben a karok és combok a nőnél aránylag hosszabbak és teltebbek; magokon a kezeken és lábakon férfínál a középrész, (középkéz, középláb) nőnél az ujjak vannak jobban kifejlődve. A férfítést a kemény részek előtérbe lépése által minden ízében jellemzetes: az egész test az erő kinyomata, benne minden egyensúlyban áll s mintha semmi sem hiányoznék belőle, egészen, önállóan, bevégzettnek látszik. De egészben mégis van rajta bizonyos egyhangúság s a nyak rövidege miatt nyomottság s miután vonalainak menete minduntalan fennakad, merevség, durvaság. Nőnél a tagoltság hiányát s az arány fogyatkozásait, mely egyes testrészek telttségében (mell) s a többiek háttérbe szorításában áll, pótolják a husteltség az étellejesség, kerekdedség s az átmenetek gyöngédsége. A fej és arc is osztja a többi test légységát s az egész lény finomabb szövetből látszik alkotva lenni azáltal, hogy a bőr természetből lágyabb, fehérebb, áttetszőbb. »Mintha a természet kárpótolni akarta volna a nőt a szűkmarkúság osztott nagyságért és erőért: csinoság, finomság és gyöngédség mutatkozik az egész test alacsonyabb és keskenyebb alkotásában, a lábakon, kezeken, körmökön, orron, fülön, ajkakon, állon, főleg a bőrön, melynek tiszta világossága a durva anyagiság jellemét egészen eltünteteti s az egész nőt ideális sá teszi.« (Köstlin).

Hátra van még a nő és férfítést összehasonlításában a próza, t. i. a táplálkozás. Miután a nők nemökre, testi szervezeteikre s ehhez képest foglalkozásukra nézve is különböznek a férfiktól: szükségük is mások. A gyermekéhez közeledő

gyengébb, finomabb szervezetnek megfelelőleg a nők általában kevesebbet esznek s a finomabb ételeknek előnyt adnak a nehezebb bár táplálóbb eledelék felett s a kávéféle italoknak az alkoholos italok felett. Napi bevétele a férfinak átlagosan 600 grammal több folyadék és légnemű táplálék mint a nőé. Részletezve: télen a férfi tápláléka 2755 gr. folyadék s 1061 gr. élely, nyáron 2386 gr. folyadék s 777 gr. élely; nőnél 2339 gr. folyadék s 886 gr. élely. A nőtest kevesebb meleget fejtvé ki mint a férfié, meleg s puhább ruhát szükséges. A nemi ösztön a nőnél absolute de relative is rövidebb ideig tart.

Az ugynevezett lelki tehetségek megvannak a nőknél és férfiaknál; a különbség azok mértékében s viszonyában van. Nőnél a képzelem, férfinnál az érzelem túlralkodó s e különbség egész szellemi életükre elhatározó. Az ész, mely e kettőnek quotiense, bár nőnél igen ritkán mutatkozik, a férfinnál sem mindennapi. A másik jellemző különbséget a két nem belső élete közt a férfinak cselekvőleges s a nőnek szenvedőleges, amannak kiható, emennek elfogadó természete alkotja. Így fordított viszonyban van az érző és akaró tehetség.

A tudalom első elemei az érzetek, azok a primitív lelki állapotok, melyek az érzéki benyomások folytán állanak elő. Ezek mint állapotai nem maradhatnak közönyösek a lélekre, többé-kevésbé kísérve vannak kedv- és kedvetlenségi hangulatoktól. Így minden érzetnek van vonatkozása a beható tárgyra s a behatást szenvedő alanyra, mindeniknek van tehát tárgyi és alanyi oldala. A szerint, amint a tárgyi erősebb vagy gyengébb, világosabb vagy homályosabb, lesz benne az alanyi kevésbé vagy inkább intenzív s nevezhető az első esetben érzetnek, a második esetben, midőn a hangulat uralkodó, érzelemnek. Ha az érzet eredeténél fogva már inkább tárgyilagos, milyenek az érzéki érzetek közül a látásiak, tapintásiak, hallásiak s az életérzetek (a testben magában történő változások megérzése) közül az izomérzetek, akkor a hangulat nem akadályozza azok felvételét, szaporodását, sőt mert a kedv vagy kedvetlenség, melylyel a benyomások fogadtatnak, az érdeklődést fokozza, még segítségére van. Így érthető lesz, hogy a nő, kinél már az első korban az érzelmi élet ad meleget, a lelki működésnek az észrevételben tútesz a

férfin. S ezt nem lehet kicsinyelni. Végre is az összes ismeretünk anyagját szemlélés útján szerezzük, s mentől többet foglalkoztattuk érzékeinket, mentől figyelmesebben s mentől több tárgyat érzékeltünk, annál többet foghatunk t u d n i. Az észrevétel, ha kedvvel s a dolgok iránti érdeklődéssel történik, mindinkább atváltozik figyelemmé, a mikor a tárgy semmi tulajdonsága, semmi része nem marad látatlanul. Nőknél ez nemcsak átmeneti képesség, de megmarad a késő életkorra is. A férfi tekintetét kikerüli ez is, az is; az érdekes s néha fontos apróságokat nem látja meg s olykor sokáig hiába keresi, a mit a nő szeme mindjárt észrevesz. Anélkül, hogy okunk volna, a nőknek finomabb érzéket tulajdonítani mint a férfinak, az bizonyos, hogy a környező világ behatásait s azt a mi körülök történik, jobban, teljesebben pontosabban felveszik lelkükbe s az életkór és természet minden kis behatására fogékonyabbak.

A szemlélő tehetség azonban csak alsóbb fokozata ismerő erőnknek s így kissé kétes dicséret a nőkre nézve, ha ebben erősebbek a férfinál. Az értelmi fejlődésben lelkünk mindinkább cselekvővé lesz, de az egész szemlélési fokon még kevésbé kiható mint elfogadó. Itt is azonban lehet már a figyelem szándékos s így megelőzheti, felkeresheti a behatásokat. A figyelmes észrevétel eredményei lesznek a szemléletek vagy képzetek, melyek megtartására és visszaidézésére nem kevésbé képes a női elme mint a férfiui. Sőt talán, mert a leány korábban fejlik testileg-lelkileg, nemcsak tanulékonyabbnak mutatkozik a fiunál, de többet s jobban meg tud tartani, s ítélő tehetsége elég élesnek bizonyítja magát. Azonban itt könnyen tévedhetünk a képesség igazságos méltatásában. A leálynak az az előnye, hogy élénkebb a fiunál s a szerzett képek világosabbak lelkében, könnyen sajátit el mindent s azok a képzetek ott bent sincsenek nyugalomban, de örök mozgásban. De e nyugtalan belső élet annál inkább akadályára van a képzetek állandó egyesülésének, a komoly, higgadt összehasonlításnak, megkülömböztetésnek az itélésnek. A nőnél uralkodó kedélyhullámmás, az ingerek iránti nagy fogékonyosság, a sensibilitás, bizonyos idegenkedést szül minden nehezebb munka iránt, legyen az testi vagy szellemi. Kitaróbban csak olyan dologgal tud foglalkozni, mely őt közelebről egyénileg érdekli. Így bár jönnek létre a nő lelkében is

képzetösszeköttetések, de azok a mily hamar egyesülnek, oly hamar szétbomlanak, tartalmuk rokonságánál fogva kellene csoportosíttatniok s magok által határozatniok, de itt önkény dönt felettük s jellemök a féktelen szabadság. A gondolkodás helyére ily módon lép nőknél a *phantasia*. Képzelmöket csak az foglalkoztatván, a mi szemléleti, a fogalmak képzésére, sőt elsajátítására is annál kevésbé képesek, mentől inkább elvontak azok. Ez befolyásolja emlékezőtehetségüket is: inkább apróságokra mint nagy dolgokra, inkább részekre mint az egészre, inkább az érzékire mint az eszmékre vagy reflexiókra irányul az. Innen van a nőnél a felfogás üdesége, a szóbeli kifejezés könnyűsége.

De »hát a nőknél egyáltalában nem lehetne értelemről beszélni? De igen, csak hogy a nőnél ez más jellemű, mint a férfinál. A férfi képzetei is vannak kísérve érzelmektől s visszahatnak a kedélyre különösen az oly képzetek, melyek magunkkal vagy hozzánk közel állókkal, vágyainkkal, érdekeinkkel közeli összeköttetésben állanak. Érzelmünk általában nagy befolyást gyakorolnak ítéleteinkre s képzeteink társítására az által, hogy irányt adnak azoknak vagy gyorsítják lefolyásukat. De megfordítva a férfinál a képzetek és ítéletek is határozhatják az érzelmeket. Kedélyizgalmunkat képesek vagyunk meg-gondolás által csillapítani s lehangoltságunkon komoly szellemi foglalkozás által erőt venni. Nőknél ellenben az értelem és kedély közt a kölcsönhatás sokkal bensőbb: a képzetek inkább vannak kísérve s befolyásolva érzelmektől. S ha mégis lehet a nő kedélyizgalmát valamivel csillapítani, az oly képzetek által lehet, melyek az uralkodó érzelmekkel ellentétes érzelmeket keltenek s inkább a képzelemre, mint az értelemre s meggyőződésre hatnak. »Igy jellemzi a nő szellemi életét a túluralkodó phantasia, a kedély-élet s a viszonylag csekély ismerő tehetőség. Az értelem csak másodrendű szerepet játszik. S mivel a nők inkább az értelemre hajlók, mint a gondolkozásra s gondolatmenetük mindig át van hatva az érzelmektől; azért maradnak gondolataikkal mindig a felszínen s nem tudnak eljutni a gondolatok mélyebb concentratiójára.« (Reich Ed.)

Miután a nő lelke szintén sok képzetet vesz fel, azok a képzettársulásnak s a közképzetek önkénytelen előállításának

belső meehanizmusa szerint ítéletekké, fogalmakká egyesülnek, de az érzelem olvasztó melege nem engedíhatározott alakot ölteni vagy legalább világos tudalomra jutni. E homályos ítéletek azért hogy öntudatlanok nem kevésbé hatnak, s mint ösztönök, mint titkos de helyes belső érzéke, a nővel olyat is kitaláltak, a miket a férfiúi reflexió hiába keresett. (Ennek rationalis magyarázatát azon analogiákban találjuk, midőn valaki mindig szép tárgyakat s jó cselekedeteket látván, noha okát nem tudja adni, a lelkében homályosan meglevő általános mintafogalom szerint helyesen tudja kiválasztani a szépet és jót. Ezt hívjuk aesthetikai érzéknek, gyakorlati izlésnek s erkölcsi tapintatnak). A nők csodás sejtelve, előérzete válságos helyzetekben önfeltalálása mind e homályos tudalomban leli magyarázatát, miben közel áll az állatok szintén megfoghatlan képességéhez, melylyel gyógyeszközeiket felkeresik, a veszélyt előre megérik és soha nem látott tájakra elvándorolnak. Talán a nőben az őstermészet inkább fenmaradt mint a férfiben. A nőben csakugyan minden kor hitt bizonyos istenit. A delphii Pythia, az italiai sybillák s a gallok papnői mind azon hitben viselték hivatalukat, hogy a nők jósló tehetséggel bírnak. Egy francia író (Vanvenarque) e divinationak magyarázatát adja ezen szavaiban: »Les grandes pensées viennent du coeur« s ezt Reich azzal egészíti ki: »Nagyoknak és felségeseknek látszanak azok, mert ellentétben a mi korlátozott ismeretünkkel, melyek mindig csak darabonként szolgáltatják az igazságot, a tiszta szív nekünk szent templomnak teszik, melyben az emberek valóban az ő istenök hangját beszélnek.«

Ismeretre sőt tudományra a nőt azért képtelennek mondani nem lehet. Mint sok férfi kinek tudóssága a sok kész ismeret elsajátításában áll, birhat roppant tudásanyaggal a nélkül, hogy ahhoz valamit tudna adni vagy azt felhasználni: ugy képes a nő sokat tanulni és sokat megtartani s szükség esetében azt reprodukálni. Azonban bár a legsikerültebb vizsgálatot állja is ki valamely nő az oklevélért, kevés ment abból át husába és vérébe s legjobb esetben is hiányzik ismereteiből a rendszeresség. Ez az elméleti tudományokról van mondva, gyakorlati tudományokban inkább megállhatja a nő helyét. Az ismeretet magáért az ismeretért soha sem fogja a nő szeretni; de ha hasznát reményli, ha

fényelegget vele, lázasan tanul s nem nyugszik míg célt nem ér. Annál kevésbé adja magát egy nő s z a k t u d o m á n y r a, mely fárasztó kutatással s évek hosszú során át tartó tanulmányozással jár. Alkotásra, feltalálásra férfiak közül is kevésnek van adománya, pedig férfinál megvolna ennek első feltétele az objectivitas. A nőnél ez hiányzik. A nő sohasem tud szabadulni ítéletében a személyes tekintetekről, nem tud önzellen lenni. A férfi, ha cselekedetei mást mutatnak is, magában mégis beösméri az igazságot; a nő csak akkor, ha nincs közelről érdekelve. Igaz különben, hogy ez a l a n y i s á g a közeli érdekek megítélésében okossá sőt jóslátóvá (clairvoyante) teszi. Erre céloz Schopenhauer éles gunya: hogy a nő értelme tulnyomólag i n t u i t i v. Ő egy »szellemi myops«. »Élete majdnem csak a jelenben folyik le. Azért tud jobban s vidámabban élvezni s azért alkalmas mások vigasztalására s felüdítésére. Céljához rendszeren a leg-rövidebb utat választja s szorongató körülmények közt ritkán téved tanácsában. Nézetei józanabbak, egyszerűbbek mint a férfié, mert a jelent tartja szem előtt.«

E subjectivitas jellemei a nő g o n d o l k o z á s á t s k ö v e t k e z t e t é s m ó d j á t, mely nem annyira ítéletekből, mint e l ő í t é l e t e k b ő l indul ki. Nem lévén képes a dolgok mélyére hatolni tekintetével, a felszínen marad, unalmasnak találván egy tárgygyal huzamosan foglalkozni nem talál kedvet az erős gondolkozásban, még ha nem övé is az. Okoskodásának menete elhirtelenkedett i n d u c t i o, melynek elég néhány tény tetsző érv s kész a következtetéssel. De a deductio még gyakorább náluk, miután könnyen fogadnak el olyan ítéletet, mely inyükre van vagy a melyet előttük kedvelt embertől hallottak, kibentelétlenül biznak. »A jelleme vagy más sajátosságaiért kedvelt vagy tisztelt férfi előttük rendszeren szellemi auctoritás, ki ellen nincs semmi fellebbezés. A nő sziv logikája: egy férfiban, ki iránt szerelemmel vagy bizalommal viseltetik, a legtöbb szellemet s csalhatatlan értelmet feltételezni — legyen az férje, atyja, szeretője, barátja, testvére, orvosa, gyóntatója — készen van a felelettel »ő mondta«. A »cherchez la femme« helyett lehetne mondani mindig, ha a nő általános nézetet nyilvánít: »cherchez l'homme«. (Ed. Reich).

Mit a természet értelmi erőben megtagadott a nőtől, azt

phantasiában adta ki. Ezzel függ össze a nő szeretetreméltó élénksége, gondolkozási könnyűsége s bizonyos szellemessége. A képzelem ad szint, kedvességet a nő képzetvilágának, ez táplálja reménnyel a szerencsétlenség óráiban, ez nem engedi, hogy valamin hosszasan tépelődjék. De ebben leli alapját a nő természetes érzéke a szép iránt, ez teszi született művelőjé s előmozdítójává a csinnak, tisztaságnak, rokonává a költői s művészi szellemeknek. Ez védi hitét, vallását s köti össze földi létét az égivel, ez teszi őt az eszményiség őréve a realis világban. Az élénk képzelő erő párosulva az érzelem gazdagsággal magyarázza meg a nő előszeretét a kedélyre s phantasiára ható beszéd iránt. S mert nem szokott mélyebben gondolkozni innen beszéd s természete, kedves elcsevegése annak amit éppen a pillanatban érez s ami eszében van. A tagok kísérő mozgása ritkán marad el. Beszédök tárgya mégis rendesen a hasznos és kellemes körül forog s a közvetlenre irányul. Bár néha éppen ez önkénytelen kitérása lelküknek eltaláltatja velök a szavakat, rendesen mégis sok szót használnak s egyszerű leírásokba s elbeszélésekbe beleszőnek minden oda nem tartozót. Már a kis leány fecsegőbb, mint a fiú s e beszédkézség későbbben sem kevesbedik, míg a férfinál rendes viszonyok közti hallgatagságba megy át, kinél az értelem s meggondolás mind uralkodóbb lesz, nem úgy mind a nőnél, hol a phantasia és érzelem marad a késő korban is sulsúlyban.

A phantasia azonban kétes értékű adomány, becse attól függ milyen hatások alatt fejlődött, s milyen tartalommal dolgozik. A magára hagyott vagy rosszul vezetett phantasia kifejleszti a tulérzékenységet, táplálékot ad a hajlamoknak s adhat a nemteleneknek s bűnre csábíthat. A képzelem, ha nincs szabályozva megcsal bennünket a dolgok valódi becse felőli ítéletünkben, meghamisítja jobb meggyőződésünket, ingadozóvá teszi akaratunkat s oktan aggodalmakkal s reménykedéssel esztelen cselekvésre hajt. S a nőnemnek a phantasia ez oly gyakori tultergéseért s vétkes elfajulásaért nem ad kárpótlást az egyesek phantasiájának teremtménye. Egyes műfajokra való ügyességét a nőnek nem lehet megtagadni, de még a költészetben is úgy nevezhető alkotó genius csak kivételesen fordul elő. S ennek magyarázata az objectivitas s a mélyebb bölcselő tekintet hiányában van, mely nélkül örökévalót létrehozni nem lehet.

A k a r n i, ez a sokat mondó szó mégis keveset mond határozottan. Ki lehet számítani, miféle tényezők működnek közre, hogy az ember akarjon: kell ahhoz gyakorlottság bizonyos cselekvési szabályok, elvek végrehajtásában, kell ezen gyakorlati ítéletek alárendeltsége, s ha mindez megvan s tudva van, még akkor is marad a j e l l e m b e n valami megfoghatatlan, valami transcendentalis. Ha már a jellemet csak nem lehetetlen végső gyökereiben kiismerni, még kevésbbé lehet elválasztani az ember cselekedetében ami ösztönszerű, ami tudatos, ebben ismét ami sajátja, amit nem a nevelés, a környezet, az életviszonyok adtak. Akár honnan vette azonban, az már az övé az ő én-jéhez tartozó, egy belső saját törvénnyel bíró világ, a külvilág ellenében, melynek s z a b a d s á g á t bizonyítja a felelősség érzete. De hogy az ember idáig fejlődjék, hogy ilyen határozott e g y é n n é, személylyé legyen, ahhoz sok idő, sok belső harc kívántatik. Így ritka a bevégzett karakter a férfiak közt is, — hogy lehetne nőknél?! A mennyire az akarat e fejlődési processusát kísérni lehet, fokozatosan kell az ösztönöknek hajlamokká s ezek közt egyeseknek vagy épen egynek uralkodóvá lenni. De normalis csak akkor lesz ez a fejlődés, ha a tudatosság mindinkább világosodik az értelem, a belátás s nem az érzelem határoz a hajlamok felett. Az érzelem azért soha sem hiányoztatik: mindig valami elérhető vagy jövőbeli jó az, a melyre törekvésünk irányul s a törekvés erkölcsi becsé attól függ, mit tart az ember jónak, tehát végre is a belátástól. Akarattá, jellemmé azonban csak akkor lesz, ha a belátás tartalmát képező ítéletek közt van egy l e g f ő b b. Kedély állapotunknak van egy más alakja is, mely a hajlammal járhat együtt, de többször ellenségeskedés van köztük s ezek az i n d u l a t o k, az érzelmek végletei, melyeknek szintugy kell tartalommal bírniok azaz valami képzet — vagy ítélet-maggal, mint a hajlamnak. A főkülönbség azonban köztük, hogy ez inkább cselekvő (törekvés) amaz inkább szenvedő (érzelem) tehát ez inkább a férfui, amaz a női természet sajátása. A férfinál sem hiányoznak az indulatok, sőt azok erőszakosabbak, mint a nőnél, de cselekvő jellemével fogva inkább a kifelé ható hajlamok ragadják meg lelkét s indulatain megtanul uralkodni.

Nem így a nőnél. Ott az az uralkodó, ami indulatnak is

vágyaknak is táplálékot ad: az é r z e l e m; ellenben ami az indulatokat zabolázná s a hajlamokat szabályozná, a világos ítéletek, a higgadt belátás, hiányzik. Az értelem helyett, mely hivatta volna az érzelmeket gyöngíteni, s ha nem is elfojtani, de féken tartani, nőnél a képzelem uralkodik, mely inkább szilajítja, mint visszatartja a kitörő érzelmeket. Még károsabb hatása lehet a képzetek s ítéletek ez állhatatlanságának az ösztönökre, melyeket nyugtalan v á g y a k k á változtatnak, midőn a nő most ezt majd azt kívánja a nélkül, hogy tudná miért. Erősebb vágyak vagy hajlamok kifejlését megnehezítik az érzelmelek örök változása s a képzetek állandóbb összeköttetésének hiánya. Azért mint a gyermeknél a nőnél is megvan külsőleg az akarat látszata, belsőleg annak hite, hogy akar. Sőt mint a gyermek, a nő is sokat akar, mert nem tudja megítélni, mi az elérhető s el nem érhető, s a lehetetlen ismeretlen fogalom előtte. Szerencsétlenség, ha akár physikuma akár a kényeztető nevelés folytán az akarat erő s nála s ötleteinek, rögeszméinek kivitelében következetes igyekszik lenni. A gyermeki ak ar a t o s s á g á n a k s m a k a c s s á g á n a k egy még visszatetszőbb női formájával találkozunk itt. Mennyivel jobb ha a nő megmarad természeténél s nem képzelet magában vagy nem szenvelgi az a k a r a t e r ő t. Ilyenkor az ösztönszerű pótolja nála a férfi tudatos cselekvő képességét. A nő inkább m e g é r z i, a férfi inkább t u d j a, hogy miként van ez vagy amaz dolog s a szerint cselekszik. Egy nő sem tudja egészen a cselekvés indokait s mégis végrehajtja azt s egészen helyesen és jól, a nélkül, hogy a tudalom szervét megkérdezné. Ed. Hartmann szavai szerint: »a nő úgy viszonylik a férfihoz, mint az ösztönszerű és tudattalan az értelmeshez és tudatos cselekvéshez; azért az igazi nő egy darab természet, melynek kebelén az »Unbewusst«-tól elidegenedett férfi felüdül s minden élet legbensőbb forrása iránt tiszteletre ébred.

Ilyen levén a nő mint akaró lény, közel jár a gondolat, hogy talán nem is lehet nála e r k ö l c s i s é g. Az erkölcsi cselekedetnek fogalmilag t u d a t o s n a k kell lenni, az a k a r a t n a k az erkölcsi törvény szerint határozatni. Erkölcs tehát talán nem is lehet magasabb é r t e l m i m ű v e l t s é g nélkül? S a nőnél ez hiányzik. Itt először is a hibásan összetévesztett fogalmakat kell jól elkülönöznünk. Értelmesség és becsületesség

járhatnak együtt, de külön is. Nagyon jó volna, ha mint Sokrates, Euklides (a megarai) hitték, az erény egy volna a tudással; a polgárosodás történetéből ki lehet mutatni a tudományok óriási haladását, de a közerkölcsök javulását épen nem. Sőt inkább mint ha a műveltséggel a bűnök neme és száma is növekedett volna! De közelebbről tekintve bizonyos jóságot (hűséget) az állatnál is meg kell engednünk, s ha ez inkább ösztönszerű ragaszkodásnak nem tulajdoníthatunk erkölcsi becset s kívánunk ahhoz értelmességet a tudatosság bizonyos fokát, ennyit a nőtől sem tagadhatunk meg. De végre is nem az a fő, hogy miként, milyen világosan, hanem hogy mit akar s a nőre alkalmazva jót akar-é. A jó kissé ruganyos fogalom ugyan, de a morális jónak mégis van egy elengedhetlen vonása: a lehető önzetlenség. Miután az ember természetből önző, társaságban élve s más emberekért is kellett élnie — ebben áll az erkölcs — annál inkább megfelel ez ember i céljának. mentől önzetlenebb.

Igy fogva fel az erkölcsességet, ami nem ellenkezik a régiek igazságosságával (mert hiszen igazságosak akkor vagyunk, ha úgy cselekedünk másokkal, a mint kívánjuk, hogy mások velünk cselekedjenek) a nő legalább is van olyan jó, mint a férfi sőt jobb. A nőnél általában kevesebb önzést, több odaadást, részvétet, önfeláldozást találunk. A férfi ha szenved piacra viszi fájdalmát, s a nemes ügyért való fáradozásában ott lebeg szeme előtt a babér vagy jutalom; a nő panasztalanul tűr, élete a szenvedések láncolata, de szívesen viseli azokért, a kiket szeret. A bátor férfi ellenében a félénk nőnek van egy nem kevesebb lelki erőt kívánó erénye, a d e f e n s i v bátorság, a t ű r e l e m s ez legtöbbször nem magáért, de másokért van, mások érdekében áldozza fel magát. »A nőnek néha egész élete panasztalan önfeláldozás cseppenként vérzik el a nélkül, hogy istent tanunak hívná, vagy mint a római candidatusok sebeiket mutogatnák a nép előtt. A nő hősiesség, ez a passiv bátorság a szenvedés türelmes elviselésére. Az, hogy a férfinak hosszas küzdelembe kerül győzelemre juttatni magában a jót, csak önzések nagyságát mutatja s nem teszi a nőnél erényesebbé, kinek ez öngyőzelem nem sok fáradságába kerül. Így lesz a physikailag s értelmileg gyengébb nő moraliter erősebb. Michelet e gondolatot igen szépen fejezi ki

(L'Amour. Paris 1859. előszó XVI.) »A nő egy ádáz végzet sulya alatt van. A természet kegyével a férfit halmozta el. A nőt gyengévé, szeretővé s olyanná tette, a kinek folyvást szüksége van szeretettni s védettni. Ő első sorban azt szereti, a kire hite szerint vezetését isten bizta. Arra, hogy magában ne bizzék, magát védelmezze s e hajlamnál megmaradjon, több lelkierőre van szüksége, mint nekünk valaha s tizszerte több erényre. Mily kötelesség hárul ebből miránk! A természet az ő ártatlan leányát a férfi nagylelkűségére bizta.« Abban nincs semmi ellenmondás, hogy a nő még bűnösebb lehet, mint a férfi vagyis mert a nagy bűnhöz sem testi sem lelki ereje nincs, jobban elaljasulhat. Ez következik az ő finomabb lényéből s abból, hogy a bűn nőietlen. »A természettől önzőbb férfi roszakaratát a kritikai értelem elé terjeszti mielőtt végrehajtaná. Az ő belsejében a kettős kamara rendszer van: a felső- és alsóház s néha az érzelemtől lesz figyelmeztetve, ha lelki ismeretével nincs tisztában. A nőnél ellenben csak egy kamra van: a szív, a senatus ellenállása még ahol megvan is a fejben, nagyon gyenge ellenállásra képes« (Reich).

Az a szeretet, az a jóakarát, melyben a nő erkölcsi lénye nyilatkozik, nagyon különbözik a férfiéétől. Az általános emberszeretetet nem hiányzik a nőnél; érző szive s élénk képzelme részvétre hangolja még az állat szenvedése iránt is s az idegenek sőt háboru idején az ellenség számára is megvan nála a könyörület. De ebben több az ösztönszerű, mint a tudatos. Az általános felfogására nem levén képes, elméletileg a haza, az állam ügye nem érdekli s megfoghatlan előtte, hogy a férfinak miként képezheti gondjainak s törekvéseinek főtárgyát a közügy. A haza, az állam nagyon elvont a nő gondolkozására nézve, s mintha érezné, hogy az ő hivatása a legközelebbi kör boldogítása, szíve melegét a család s a rokonság vagy legközelebbi ismerősökre sugározza. Azontul csak az érdeklő, ami képzelme vagy szívére hat. Az elvek, eszmék nagyon testetlenek neki s így csak akkor érdeklődik azok iránt, ha érzékileg megjelennek vagy személy által képviseltetnek. Innen a nők lelkesülése az uralkodóért nem az államért, akár látják akár csak képzelik azt. Így van a nő a vallással is. A személytelen istenezsme őt nem elégíti ki, neki s z e m é-

lye s isten kell, nem valami de v a l a k i. A háromság szemé-
lyei közt mindig legnagyobb marad a keresztyén nő előtt a
Krisztus, ki keresztfára feszítettett, szenvedett s így részvétre
érdemes.

Amint testi-lelki sajátságára nagyon sokban különbözik a
két nem, úgy különbözik erényeik és hibáik.

A nő már physikumánál s élethivatásánál fogva szenved
ő l e g e s, csendes v i s s z a v o n u l t s á g r a h a j l ó. Ezzel
függ össze t ű r e l m e s s é g e, lemondási készsége. Fogékony-
sága nyíltta, őszintévé, természetes jóindulata s z e l i d d é, gyön-
gédé, szerető természete csatlakozóvá, r a g a s z k o d ó v á
teszi. Erőinek korlátoltsága miatt szűkebb működéskörre s apró-
lékos foglalkozásra levén szorítva e g y s z e r ű b b mint a férfi,
a mellett inkább a külső életre levén utalva, g y a k o r l a t i
t e r m é s z e t ű. Az általánosság, a messzeség, mélység szellemi
szüklátköre miatt nem érdekelvén, inkább az érzéki közvetlen-
ségben szeret maradni, de épen azért tekintete, érzése a köze-
lire, a jelenre irányul s amit felölel, annak o s z t a t l a n u l
tud élni. Testi-lelki erői inkább egyensúlyban s kölcsönös átha-
tottságban levén maga is h a r m o n i c u s természet s magán-
kívül is a harmoniát keresi: »A nő — mondja Michelet — édes
közvetítő a természet és a férfi, az apa és fiu közt, az ő célja
egészen gyakorlati, vidámító, engesztelő, az ami a természete.«
A nő általános emberi, emberies (humanus). Kivánatainak s cse-
lekvényeinek irányt adni nem képes, de távol van tőle minden
durvaság, keménység s baromiség. A gyöngédség, erkölcsiség
a nővel jött világra, ő a megtestesült s z e r e t e t; ő védi
az érzelm és kedély jogait a durvaság és nyersség ellen;
ő köti az embereket össze, ő békíti, engeszteli ki az ellen-
eséges indulatokat, míg a férfi mindig visszavonást idéz elő.
Innen nemesítő hatása a férfira, az által, hogy azt az élet-
prózából k ö l t ő i b b, a materialis világból e g y e s z m é-
n y i b b világba emeli. »Mily nemes és költői ő! — kiált fel
Michelet. Ez az ég költészete, mely hozzád leszállt a földre. Bár
tudd azt érezni s méltó cultussá tenni. Ez a gyöngéd és bájos
emanatioja egy jobb világnak neked adatott s tudod miért?
hogy téged átváltoztasson s más emberré tegyen. Neked arra
nagy szükséged van. Mert, őszintén szólva, te barbár vagy, civi-

zald magad egy küssé. Ez oly édes érintésre kívülről reformálódol, ez oly tiszta szerelemtől belülről fogsz megszentelödni.« (La femme 2881.). A legföbbs kedv és szomorúság nem jutott osztályrészü a nőnek, valamint nem a világon uralkodó tudás, de övé a józan ság, a tanács, a vigasztalás s maga és mások számára a vallás. A nő a béke és szeretet angyala s ezzel a polgárosodásé is. A nőnek a munkás életben a nehezebb rész jutott, de azért minden nő érzi szükségét az élet finomításának és megszipítésének. »A nők így aristocratiát képeznek; köztük nincs köznép.« Ez volt a természet czélja is, mely öket neéz munkára nem rendelte. A nő természettől bir tisztságg, szemérem és illedelem-érzékkel. Göthe Tasso-jában az van mondva: »akarod tudni, mi illik, kérdezz meg egy nőt!« (Michelet). A nőnek otthonra van szükvége. A szerelem nála mindent pótol s a szerelmet nem pótolja semmi. Szerelem, egyszerűség az érzelemben, hit a férfiben — ezek az első női tulajdonságok. Közelebb állván a gyermekhez, mint a férfi, a gyermeknevelésre alkalmasabb s nevelvén neveli a nő maga magát is. A nő szenvedésre van hivatva. Mindenről le kell mondanía, hogy a férfié legyen; de a házasság is több fájdalmat, mint boldogságot hoz neki. Életadójját eléggé megfizeti a férfinak való alárendeltséggel, a gyermekszülés ájaldalmával s a gyermekekröl való gondoskodással. Ez anyai hivatásból folyik, hogy a természettől erősebb benne az anya, mint a feleség. Mindezeket összefoglalhatjuk egy szóba, hogy a nő harminicns természet. »S amennyiben a harmonia a legföbbs szépség, az emberiség szépsége benne valósul meg. Épen ezért volt a nő minden időben typusa és symboluma a szépségnek és művészeteknek s az lesz mindenkor a szép emberiség (»szép nem«) kivált a gyöngédség erkölcsi oldalát s a lélek jószágát tekintve« (Köstlin). Annak végre, hogy a nőt használták és használják elvont fogalmak megszemélyesítésére, okát abban kell keresni, hogy a férfi mint ilyen határozott egyéniség s így csak magának, egyesnek lehet képviselője, ellenben a nő már természettől a nem hordozója s így az általános emberit leginkább benne lehet előállítani s az eszmét érzékíteni.

Testi-lelki gyengeségeiböl támadhatnak a nő hibái s

magyarázatjukat megtalálják részint a nő képességeinek említett viszonyában, részint a nő társadalmi helyzetében. Így a nő kicsinyes apróságokkal bibelődő természete tapasztalásának szűk körében s is mereteinek felületességében; önféjűsége, a karatosság a belátás hiányában, az indulatok és hajlamok kiforratlanságában, a képzelet s attól felszínre hozott ötletek uralmában s a tehetetlenség erejének érzetében (vis inertiae). Ez válhatik állandó sajátságává a női jellemnek: szeszélyesség: elégedetlenséggé mindazzal, ami van és történik. Akarni s megint nem akarni többé; vonakodni a nélkül, hogy tudnunk vagy csak gyanítanunk lehetne a vonakodás indokát; beleegyei valamibe, noha semmi elhatározó körülmény nem adta elő magát; vagnak, szomorunak lenni minden ok sőt ürügy nélkül, átmenni hirtelen egyik magatartásból, egyik hangulatból a másikba; tenni valamit látszólag mert tetszik, nem tenni mert nem tetszik bírálat és megfontolás nélkül, — imhol néhány vonás, melyből e Proteust némileg megismerni lehet. »Egy ily a szeszély gonosz szellemétől megszállott nő testében mintha ördög laknék: egész család romlását vonja maga után, alkalmat ad a gyermekek rossz ápolására s nevelésére s a jellemére nem erős férfit arra hajtja, hogy a családon kívül keressen nyugodalmat s szórakozást.« De nem kisebb baj az, hogy ez a szeszélyesség ragályos természetű s átterjed a környezet minden tagjára: mindenki idegen lesz. Az érzelem túltengése párosulva hatásra számítással a nőt érzélgőssé, s iránkozóvá teszi s hajlamaiban az okosság ellenőrzése hiányozván hevessé, zabolátlanná. De különben szeretetre méltó tulajdonságai is elfajulhatnak: így minden iránti figyelmes érdeklődése kíváncsisággá, mely ellentétben a férfi tudvágyával, a kicsinyeshez s jelentéktelenhez tapad, őszintesége s körülményeskedése fecsegéssé, minden csekélységen kapkodó s mindig ujat kereső képzelme mulatás- s szórakozásvágygyá. Ez is különben az értelmi gyöngesség s lelki tartalmatlanság rovására esik. A magány csak annak lehet kedves, kinek van mivel foglalkozni magában. »A »horror vacui« áll a szellemi életre is.« Visszavonult élete s gyengeségének tudata hamar fejleszt a nőnél ravaszságot, kétszínűséget, intrikát, miután a cselekvések s azok következményeinek összehasonlítására nincs elég

alkalma. Ennek legnemtelenebb faja a külső jelekben vagy szavakban nyilatkozó álkodás: a hazugság. Ez lehet nőnél támadó, midőn valótlanúságot mond másról, hogy magát emelje; gyakoribb azonban a védekező hazugság, melylyel zavarból segíti ki magát, vagy az erősebb neheztelését, haragját hátrítja el, mely inkább menthető. Az ily nőknél bámulatatos a hidegvérűség s mi nélkül nem történhetnék az értelmi ügyesség emlékezet, lélekjelenlét s következetesség. Nincs kizárva különben, s nőnél gyakran előjön, a jószándéku hazugság, midőn valakit megmenteni akar. Finomsága, gyakorlatisága, mely a lassu észjárásu, nehézkes s nyers modoru férfi ellenében sokszor diadalra segíti, könnyen felkölti benne az uralomvágyat. Nem levén birtokában a testi erőnek, a tudomány s a logikai gondolkodás fegyvereinek s egyéniségét mégis érvényesíteni akarván: természeti előnyeivel igyekszik kitűnni. Innen a tetszés-vágy, elég helyesen úgy okoskodván, hogy hatalma csak addig tart, míg tetszeni tud. De e célra ritkán tartja elégségesnek, amit a természettől nyert: mesterségesen is segít külső megjelenésének hibáin, felhasználván a toilette művészetét. Kevés szép vagy magát szépnek tartó nő elégszik meg azzal, hogy egynek tessenék, többnek, sőt mindenkinek szeretne tetszeni s a férfihódítóknak telhetetlensége megvan a nő hódítóknál is. S a tetszeni akaró nő egy végzetes tévedésben van: azt hiszi, hogy mások járnak ő utána s ez így is lehet kezdetben, pedig ő neki van szüksége az imádókra s mert nem lehet el azok nélkül, utóbb azok szabják meg a hódolás árát. A még ártatlan nő is tudja, hogy a női kecsék milyen hatással vannak a férfi szemekre s úgy véletlenül a divatos öltözködés színe alatt láttat is azokból. Ez a kacérság megbocsátható akkor, ha olyat akar a nő megnyerni vele, aki iránt maga is vonzalmat érez, de bűnös akkor, ha a maga által nem érzett érzelmet s szenvedélyt igyekszik felkelteni. A nők többsége csak külső előnyeiben kereshetvén az eszközt, melylyel a férfiakat megnyerje, e téren minden más nővel találkoznia kell, — nem úgy mint a férfiaknak, kiknek száz meg száz tér nyílik a magok kitüntetésére s legfeljebb az egy téren működőkkel versenyezhet, s így minden nőben versenytársnőjét látja. Ezért lehet férfiak közt barátság; nőknél az igazi kivételes. Annál gyakoribb a versenytársnők iránti féltékenység,

néha engesztelhetetlen gyűlölet. Schopenhauer csak tu-
lozta ezt, midőn azt mondja, hogy férfiak közt természettől kö-
zönyösség van, asszonyok közt természettől ellenségeskedés. »Még
idegen nők is, ha utcán találkoznak, úgy nézik egymást, mint a
quelfek és ghibellinek.« Szintén a személyi tulajdonok hiányából
lehet kimagyarázni, hogy a nők rendesen többet tartanak férjeik,
szüleik állására, nevére, vagyonára általában a külsőségekre, mint
azok magok. — A hiúság közös férfivel, nővel, de különböző
jellemű. A férfi hiúsága — ki messzebb tud pillantani — becs-
v á g y g y á lesz: büszke erejére s arra, amit testi vagy lelki
ereje által létrehozott s így legtöbbször, ha nem is tiszteletreméltó,
de méltánylandó. Nőnél a hiúság azáltal tesz nevetségessé, hogy
hiábavaló külsőségekben, cicomában, piperében, keres kielégítést.
Talán mert kevés tapasztalatsága van s mert sem mint leány,
sem mint asszony nem kereső fél, azért tud a nő oly kevéssé
s z á m i t a n i s azért nem ismerik a p é n z becsét. Bevételt,
kiadást, rendesen kevésre vagy sokra becsülnek, innen néha fős-
v é n y e b b e k a férfinél, de még többször fecsérők, pazarlók,
könnyelműen költenek, sőt adósságot csinálnak. A mit a nők
hibájának szoktak tartani, a fé l é n k s é g e t, ez igen viszo-
nyos fogalom s ameny nyiben megvan, magyarázatát találja abban,
hogy a nő gyengének és védtelennek érzi magát s a valódi ve-
szélyt a látszattól nem tudja megkülönböztetni. Ahol a helyzetet
ismeri ott tud a nő is bátor lenni sőt vakmerő (a lovasnők)

Hiányos, de igazságtalan is lenne a kép, ha a férfi eré-
n y e i r ő l és hibáiról is meg nem emlékeznénk. A férfi
erősebb teste, a szilárd részeknek — csontok, izmok — nagyobb
fejlettsége az erő és cselekvés képviselőjévé teszi s mint
ilyen nemcsak természetesebb, de keményebb, szívósabb, igaz hogy
egyszersmind szárazabb, nehezkesebb. E cselekvőségénél fogva,
többféle s nagyobb mozgásra képes mint a nő. Erejének tudata
bátorrá, önállóvá teszi s megjelenésének, fellépésének nyu-
g a l m a s s á g o t kölcsönöz. Sok s néha keserves tapasztalása
a dolgok becsének helyes megítélése a célok és eszközök vi-
szonyos értékének ismerete lehetővé teszi nála a s z a b a d elha-
tározást. Elemében csak akkor van, ha kifelé hathat, ha a kör-
nyező világot változtathatja maga körül, ha i n t é z, r e n d e z,
i g a z g a t; tétlenségben szerencsétlennak érzi magát. E testi

erőkhöz nem hiányzik nála a s z e l l e m i a d o m á n y : képes sokat f e l f o g n i , m e g t a r t a n i ; a dolgok felszínén nem marad meg, de azok mélyébe hatol, született k u t a t ó , f ü r k é s z ő , f e l t a l á l ó . A kedélyélet nem tölti be lelkét, de tud mélyen érezni örömeinek, fájdalmának kitörésén férfiasan uralkodik. Erős indulata azonban sokszor legyőzi akaratát: dühöngővé, örvöngővé lesz. Ragaszkodásában, hűségében, szeretetében is több a szándékosság, mint az önkénteseég. Nem könnyen határozza el magát, de ha egyszer valamibe fog, kitartó, állhatatos s a meggyőződését fel nem áldozza semmiért. Mindenképp elvet, rendszert szeret csinálni s konokul ragaszkodik ahhoz. Vállalkozási ösztöne nem hagy neki nyugtot, nem sokszor meggondolást sem. Az érdekeivel összefüggésben levő eszme könnyen rö g e s z m é v é válik nála s cselekvő természete beteges tulhajtásokra viszi, vakmerővé, kiméretlenné teszi. A férfi a s z e n v e d é l y embere s a szenvedélyek a jellem és helyzet szerint lehetnek kicsinyesek, aljasok, nemtelenek. Erős individualitása nehezzé teszi a másokkal való egyetértést; eleme a k ü z d e l e m . Ebből folyik oktalan merészsége, megátalkodottsága, kihívó magaviselete, parancsoló természete; az igazi titánivadék, ki az eget is megostromolja; ő maga az ellenmondás szelleme s ellenmondást még sem tűr, zord, érzéketlen, ö n z ő . De legyőzött ellensége iránt tud engesztelékeny lenni, n e m e s e n msgbocsátani. Nők irányában természetből lovagias. Jellemének alapsajátsága a b e c s v á g y könnyen fejlőd_göggé, dölyffé s okot ad a gyűlölködéssre, irigységre, bosszura. A nő harmonicus természetével ellentétben a férfi e g y o l d a l u : most az értelem absorbeálja nála a képzelmet és akaratot, majd a phantasia lesz uralkodó, még gyakrabban egy törekvés hajtja szolgálatába szívét, esztét, minden erejét s teszi vakká, érzéketlenné minden más iránt. Értelmének tulsúlya teszi h i d e g g é , s z á m i t ó v á , élvezeteiben is epicuristává s cynicussá. Kritikai szelleme a férfit vallásban legjobb esetben közönyössé, de sokszor kételkedővé, hitetlenné teszi. — »Az á l k o d á s (jó vagy rossz szándéku mulasztása vagy cselekvése az embernek, midőn külső megjelenésével, hallgatásával, szavaival vagy cselekedeteivel titkolni akar valamit vagy másnak akar mutatkozni, mint aminek tudja magát) sajátságosan jelentkezik a férfinél.

A férfiúi álkodásnak r a v a s z a b b n a k kell lenni; a mi a nőnél kétszínűség, az itt a l a k o s k o d á s. A női álkodás megfelelőleg a női természetnek, inkább érzelmi jellegű. Az érzelemmel imponálni akarás, tetszelgés a szenvedésben, vagyis az é r z e l g é s, az idegen érzelmek következetes játszása; a s z e n v e l g é s (affectálás) — ismeretes tulajdonok. Férfiak az ily kedélynyilatkozatokból csak egyes jeleket sajátítanak el s használnak alkalmilag. Ez a n e g é l y e z é s. A férfiúi álkodás jellemzőleg inkább t u d á s- és c s e l e k v é s b e l i. Közönséges a nagyképű, tudóskodó n y e g l e s é g (charlatanerie) a hetvenkedő h ő s k ö d é s (bramarbas) a hatásra számító á l p a t h o s z, szónokoknál s íróknál az üres szólamok (frazis) használata. A k é p m u t a t á s, mely cégül használja az erényt, hogy a könnyen hívőket ámítsa, jellemzőleg változtatja álarcát ha férfinnél vagy nőnél jelentkezik: nőknél s z e m é r m e s k e d é s, j ó t é k o n y k o d á s, s z e n t e s k e d é s; férfiaknál s z e r é n y k e d é s, n a g y l e l k ű s k ö d é s, a t ö r v é n y é s í r á s b e t ű i h e z v a l ó r a g a s z k o d á s (pedanterie). Más-képen álkodik végre a r o s z a k a r a t i s: amott mint e m b e r s z ó l á s, r á g a l o m, emitt mint á l n o k s á g, c s e l s z ö v é s, á r m á n y k o d á s (Lásd erről bővebben »Gyermeki hibák« cikkeimet a »Néptanítók Lapja« 1880. 238, 266, 298, 330 lapjain).

Ha már magamtól citáltam, hadd idézzek befejezésül két találó összehasonlítást e két nemnek nem annyira külömbségére, mint egymásra utaltságukra, az egymás általi kiegészíttetésük szükségére. Köstlin (Aesthetik) így szól: »Mint testökre, úgy lelkünkre nézve is a férfi az e g y s é g, a nő a k e t t ő s s é g elvét képviseli, együtt tehát az ellentétek kiegyenlítését. A férfi jelszava: v a g y - v a g y, a nőé: s z i n t u g y m i n t. A férfi parancsol vagy engedelmeskedik, a nő szereti az ö n k é n y e s s é g e t; él és élni hagy. A férfi j o g o t, a nő m é l t á n y o s s á g o t akar; a férfi a mindig é r v é n y e s t, a nő a p i l l a n a t r a v a l ó t keresi. A férfi t á r g y i l a g o s a n, a nő a l a n y i a s a n fog fel mindent. Amaz számít, ért; ez érez és s e j t; amaz az egyenest, ez a kerülő utat szereti.«

H u m b o l t jól mondja: »Mindenik nemnek a másik által kell kiegészíttetni; a nőnek még inkább mint a férfinék. Amaz

valamint testileg fogadásra van rendeltetve, úgy szellemileg a férfi általi nevelés és képzés ad a kellemhez méltóságot, mert az ad j e l l e m e t. A nő súlypontja magán kívül van, személyivé, szabaddá csak a férfi által lesz. Ha a szemérem hiányzik nála, feltartóztatlanul bűnbe süllyed, s undokabbá lesz mint a durva férfi. Viszont a férfinak a nő által kell kiegészíttetni s méltóságát k e l l e m m e l felruházni tanulni. Az ő gondolati s akarati uralomra utalt személyisége vad érzékiséget, féktelen vágyakat feltételez; az erő kifejezése ez elvadultságot is türethetővé teszi; de a nemes nő szelid természeti hatalmánakkezeiben engesztelődnek csak ki az ő személyiségének küzdő végletei. A két nem k ö l c s ö n ö s n e v e l é s e részint általános a társaság által, részint különös e gyermeknek családhozi viszonya, részint egyénenkénti és benső a szeretet által. A férfi keresi és szereti a nőben a természetet, annak csendes szükségességét, értetlen homályát, szereti őt azon okból, melyből vágyódunk a növény- és állatvilág s a természeti népek állapota után; a nő szereti a férfit, valamint a természet kívánczik s z e l l e m m é szabaddulni, é n-né lenni, mint a gyermek szeretne nagygyá, emberré lenni, mint Alkibiades vágyva csodálta Sokratet a Symposionban.«
Budapest.

Bihari Péter.

(Folyt. köv.)